

Pandemics in the Promised Land: The Hasidic Experience

Levi Cooper

During the COVID-19 pandemic, quarantine, isolation, and lockdowns have become part of life. Practices aimed at limiting contact between people have triggered further hardship, including much financial insecurity. The challenges we are encountering due to the coronavirus form the backdrop for the present study.

The Journey

In the year 1777, a pioneering convoy made the journey from the Russian Empire and from the Kingdom of Poland to the Land of Israel. The group was headed by leaders of the nascent Hasidic movement: Rabbi Menahem Mendel of Vitebsk (1730-1788), Rabbi Avraham of Kalisk (1741-1810), and Rabbi Yisrael Plotzker (ca.1730-1782-84?).¹ According to Hasidic tradition, Rabbi Shneur Zalman of Liady (ca.1745-1812), founder of Chabad Hasidism, was originally part of the travelling party, though he turned back. Chabad memory records that this change of course was at the insistence of the leaders of the party, who wanted Shneur Zalman to stay behind to provide spiritual and physical guidance for the local community.²

Scholars are divided as to what prompted this aliya. Was the pilgrimage driven by messianic fervour? Were the Hasidim fleeing the wrath of the mitnaggedim who opposed the ideas and practices of the nascent movement? Perhaps the venture was rooted in a desire to spread the religious message of Hasidism, or to establish a Hasidic presence in the Holy Land? It is possible that the move was a realisation of the age-old Jewish dream of return to the Promised Land, and not particularly linked to Hasidism. Scholars have also hypothesised that the move was motivated by broader geo-political changes. Thus, some scholars highlighted the 1768 Haidamaka rebellion in Right-bank Ukraine which culminated in a bloody massacre in Uman. Others noted the crumbling of Poland as an independent state beginning in 1772 as a trigger for the exodus. Still others pointed to the end of the Russo-Turkish war of 1768-1774, which culminated in the Treaty of Küçük Kaynarca that allowed Russian subjects to visit Jerusalem and other holy sites.³ It is likely that members of the convoy were not all driven by the same motive.⁴

The expedition was notable for its size – some 300 people made the journey. It was not smooth sailing: one group of 83 travellers was shipwrecked after setting sail from the Crimean Peninsula. Thirty members of the party survived, some continued on to the Land of Israel, others backtracked. Many of

the travellers – perhaps even most of them – did not identify with Hasidism: they had jumped on the bandwagon as the convoy progressed. The additional travellers presented a financial burden on the original party and caused the leaders much angst.⁵

The significance of the size of the group is apparent when we consider how many Jews lived in Palestine at that time. According to estimates, this aliya resulted in a 5% increase in the local Jewish population which numbered some 6000 people.⁶

On the sesquicentenary of the event, the Zionist author “Rabbi Binyamin” (Yehoshua Radler-Feldman, 1880-1957), writing in the *Haaretz* newspaper, would describe this Hasidic voyage as “our Mayflower” (R. B[injamin] 1927, 3). It is unclear which aspects of the Mayflower narrative Rabbi Binyamin had in mind. I am doubtful that he was thinking of the flight from religious persecution, the serendipitous landing at Plymouth, the stolen land, and the war years that followed. Rabbi Binyamin would have been unaware of the complex legacy of colonists in America, so he could not have been evoking those questions.⁷ Moreover, his comment did not take into account the existing communities in the Holy Land. Rabbi Binyamin was trying to communicate to his Zionist colleagues that their enterprise had deep roots. It is surprising that he identified the 1777 Hasidic venture as his point of reference; a choice that would not be adopted as the Zionist narrative.

The convoy landed in Acre on September 7, 1777. Soon after the arrival, they ran out of funds and were forced to dispatch one of the leaders, Yisrael Plotzker, back to Europe to collect money. Yisrael Plotzker’s first stop on his return journey was Istanbul, where he raised a sizeable sum. Most of the money was sent back to Palestine, while a small amount remained in his hands for expenses. Once he reached Russia, Yisrael Plotzker – together with Rabbi Yissakhar Ber of Lubavitch (d. 1794) and his aforementioned student Shneur Zalman of Liady – set up a structure for raising money on behalf of the Hasidic community in the Holy Land. Alas, Yisrael Plotzker would never return to the Promised Land; he passed away in Fastiv (today Ukraine).

While the original plan was not to be so reliant on their European co-religionists, the fledgling Hasidic community in the Land of Israel was forced to depend on the generosity of their European counterparts from the outset. Menahem Mendel’s reputation was a factor that made this possible. Indeed, before setting out for the Holy Land, he had been an influential local Hasidic leader. He had tried to meet Rabbi Elijah of Vilna (1720-1797) – the figurehead of the anti-hasidic faction – in an earnest attempt to lower tensions between the feuding camps. Alas, his mediation efforts were unsuccessful.

Even in absentia, Menahem Mendel continued to serve as a long-distance leader for the Hasidic community back in eastern Europe via epistles dispatched to disciples and colleagues. The two primary lines of communication between the Hasidim in Palestine and their benefactors in Europe were emissaries and missives. Those missives were carried by the emissaries or by other travellers, and perhaps with the help of the newly-minted postal network that linked the Russian Empire and the Ottoman Empire.⁸

The Plague

The new immigrants first settled in Safed, before local tensions resulted in some of them – including Menahem Mendel – moving to Tiberias in 1781.⁹ A few years later, in 1785-7, a plague struck Syria and Palestine.

The first wave of the plague hit Safed, and the Hasidim who had remained there fled to the ancient Jewish community of Pekiin.¹⁰ At that time, the Tiberias community borrowed money at high rates of interest in order to assist their Safed brethren. These debts were repaid when donations arrived from eastern Europe.¹¹

A second wave struck Tiberias in 1786. In June of that year, once the plague has subsided, Menahem Mendel wrote a letter describing some of the tumultuous events that had transpired. This epistle – presented below – provides a fascinating window onto the past with poignant contemporary relevance.

Menahem Mendel did not have a specific name for the outbreak, nor did he describe the symptoms of the disease; he simply used generic terms from traditional Hebrew. According to the letter, the plague broke out in Tiberias, and, though it was torrid, it did not last long. The plague raged for about seven weeks: from around Purim (mid-March) through to the beginning of the Hebrew month of Iyar (beginning of May).

Menahem Mendel recounted that the Tiberias Hasidic community decided not to flee the city, primarily because it was not clear where it was safe to be. Instead, they went into lockdown by closing their shared courtyard. Self-quarantine in order to prevent the spread of disease had been practiced in Europe, but it was only at the end of the eighteenth century that it began to be employed in the Ottoman Empire. By the early nineteenth century, quarantine would become common practice, but when Menahem Mendel quarantined his community, he was ahead of his time.¹² This safe haven for the Hasidim had been acquired only a couple of years earlier.¹³ In other letters written after the plague had subsided, Menahem Mendel would repeatedly mention how the new courtyard had been a godsend and saved their lives.¹⁴

With only a few more than ten men in the courtyard, the group was able to hold daily services. Their prayers were not only for themselves but “for the lives of all of the House of Israel” as the residents of the Promised Land saw themselves as representatives of the entire Jewish People. Those representatives

were charged with praying and studying, and under the circumstances – beseeching the Almighty for mercy. There is no mention in the letter of many women and children were cloistered in the courtyard.

A vignette from life in the Hasidim's quarantined courtyard during the plague first appeared in an 1814 volume published in Kopys in the Russian Empire (today Belarus):

*And during the entire lockdown period, their prayers were on the better side. Except on the Holy Sabbath [when] he [Menahem Mendel] would not say words of Torah at the Third Meal as was his custom. Rather, he would sit at the meal with companions who hearken for his voice, and there was with him an elderly person from the disciples of the Besht and he would recount the praises of the Besht (Shivhei ha-besht 1814, [3]).*¹⁵

This sketch of Sabbath during the plague in the quarantined courtyard appeared in the publisher's preface to *Shivhei ha-besht*, the earliest collection of Hasidic tales.¹⁶ The image reflects the challenges of preserving the rhythm of traditional Jewish life in the face of a raging plague. The desire to hold on to a familiar schedule is coupled with the need to recognise that routine practice has indeed been disrupted and sacred structures may need to be reconsidered.¹⁷ During the 1786 plague, Menahem Mendel managed to regularly pray with a quorum. Indeed, the tribulations may have precipitated prayers from the depths of the heart. Yet the reality of the plague and its concomitant concerns could not be ignored. In those dire circumstances, on Saturday afternoon – a time laden with mystical significance as the holy Sabbath wanes – instead of delivering lofty sermons based on esoteric Jewish lore, Menahem Mendel preferred tales of Rabbi Yisrael Baal Shem Tov (Besht, ca.1700-1760), the inspiration for the Hasidic movement.

It is unclear what triggered this decision. Was the preference for stories driven by a need for content that was less intellectually taxing in trying times? Perhaps the tales provided a measure of solace and encouragement, suggesting that divine salvation was within reach? Or perhaps recounting tales of the Besht was a ritual aimed at staving off the plague; a theurgic act designed to evoke miracles?¹⁸

Returning to Menahem Mendel's letter: There were others in Tiberias who also went into self-imposed quarantine. Those who fled Tiberias were "chased" by the plague and smitten. By way of comparison, it is worth noting that one traditional strand in Islam frowned upon fleeing from a plague. One religious-minded author, writing under the impact of the 1785-7 plague, cited a companion of Muhammad, Abu Musa al-Ash'ari (d. ca. 662): "The one who dies of the plague becomes a martyr; the one who survives it is like the one who is

committed to the path of God; and the one who flees from it is like the one who flees from wars with the unbelievers” (cited in Ayalon 2015, 78). No such distinction appears in the 1786 letter from Tiberias. Rather, it is apparent that there is no religiously preferred course, with Menahem Mendel being thankful for having made what turned out to be the correct call.¹⁹

Menahem Mendel made a point of noting that the plague did not differentiate between Sephardi and Ashkenazi Jews, though he made no mention of how non-Jews fared. The Sephardi reference provides an indication of the links between the two Jewish communities in Tiberias. Indeed, Menahem Mendel’s son Moshe (d. 1799) – who was one of the signatories to the 1786 letter – married Señora Yokheved, daughter of Sarah Rivka Leah, from an important Sephardi family in Tiberias.²⁰

The letter was not just a report; it was primarily an appeal. During the lockdown, the community had borrowed money and was now turning to its European patrons asking for assistance in repaying the debts. Menahem Mendel explained that it was no small feat that they had succeeded in obtaining essential goods during this tumultuous episode. Alas, expenses were high – both for the living and for the deceased – and, perforce, loans had been taken out.

Menahem Mendel also recounted what happened to Hasidic Jews who had left Safed in 1785 and moved to Pekiin. They fled to caves in the Galilee and survived the plague in hiding. Alas, when the Pekiin Hasidim returned to their village, they found their homes ransacked and possessions looted. Menahem Mendel described the looters with the words “vain and reckless persons (Judges 9:4), and – to make a distinction – also Gentiles.” Clearly there were Jewish as well as non-Jewish marauders.

Plagues do not end overnight, and the Tiberias Hasidic community was aware that return to routine needed to proceed in stages. By the month of Iyar (May), the plague had subsided, but people remained in isolation for another month until after the festival of Shavuot (beginning of June). The letter presented below was written after Shavuot and Menahem Mendel noted that even though they were no longer in quarantine and freely moved about Tiberias, they cautiously avoided coming in contact with people from nearby Damascus – just as they had been wary of coming in contact with people from Safed and Acre during the 1785 wave.²¹

By the time Menahem Mendel put pen to paper, the plague had passed, so his tone was buoyant as he expressed thanks to God for salvation. The letter bore the names of those who had endured the plague without loss: each name represented a family that had survived. Menahem Mendel warned that a missing name was not an indication of misfortune. The letter had to be handed to the courier and many people were not available to affix their signatures, particularly

those in Pekiin, Safed, and on the road to Aleppo.²² Nevertheless, the writer added a few names of individuals and families who had not signed the letter but that he knew to be well. In particular, some of his local compatriots were in Europe raising money for the Palestinian Hasidic community when the plague struck. Menahem Mendel mentioned that the wives and families of these men were alive. Unfortunately, he did not transcribe the names of the women and children.

Menahem Mendel concluded with a request that the intended recipient – the aforementioned Yissakhar Ber of Lubavitch²³ – copy the letter and distribute duplicates to all the Hasidic leaders, in particular to the Besht's grandsons.

In addition to the fundraising element, Menahem Mendel encouraged the Hasidic community to rejoice with its representatives in the Land of Israel who had just survived a debilitating encounter.

The Letter

Menahem Mendel's 1786 letter was first published in Jerusalem in 1897 by Barukh David Kahana (d. 1921), and this is the text reproduced below.²⁴ Kahana was originally from Vishnitza in Congress Poland, and was a disciple of the Hasidic master Rabbi Hayim Halberstam of Tzanz (1793-1876) and then of his son Rabbi Yechezkel Shraga of Shinova (1813-1898).²⁵ In 1873, Kahana moved to the Land of Israel and settled in Safed. He served as an administrator for Kollel Galicia – one of the organisations responsible for distributing donations from eastern Europe to residents of the Holy Land. His 1897 volume *Hibat ha-'aretz* and its 1904 sequel *Birkat ha-'aretz* are eclectic compilations of material from different periods and different communities. Kahana's goal in producing the two volumes was to emphasise the primacy of the Hasidic settlement in the Land of Israel, particularly in contrast to the endeavours of the young Zionist movement. Ultimately, Kahana sought to encourage financial support for the traditionalist communities in the Holy Land, rather than the whippersnapper Zionists. It is unclear how letters that had been sent to Europe came into Kahana's possession. Presumably, they were copies of the originals, but Kahana did not reveal his source.²⁶

Following Kahana's 1897 publication, the letter was subsequently reprinted in Lemberg in 1911.²⁷ More recently, the letter appeared in collections of missives penned by the Hasidic community of the Land of Israel, and in works dedicated to the legacy of Rabbi Menahem Mendel of Vitebsk.²⁸

Hebrew was not a spoken tongue at the time, and Menahem Mendel's preferred language would have been Yiddish. Notwithstanding, he chose to correspond in venerable Hebrew rather than in the vernacular. The linguistic choice bespeaks two noteworthy points.

First, Menahem Mendel considered his correspondence to be of religious worth, and therefore opted for the holy tongue rather than colloquial speech. This

fits the notion that epistles of Hasidic masters are a discrete mode of expression, alongside sermons, tales, and other media. The epistolary genre of Hasidic writing is worthy of separate analysis.²⁹

Second, Menahem Mendel needed to draw on the trove of biblical and rabbinic literature in order to express himself. As a result, the letter is a string of borrowed phrases and half-quotes. Some of the phrases are taken from plague-related biblical passages and therefore offer literary allusions. Other turns of phrase are plucked from their context and suggest that Menahem Mendel was using whatever language available to him. A number of expressions come from the words of Rabbi Shimon ben Yohai in the Talmud. This propensity might be explained by a number of factors: First, Hasidism's link to the mystical legacy attributed to Rabbi Shimon ben Yohai, and the self-image of the nascent movement as a spiritual heir to the Jewish esoteric tradition. Second, the anniversary of the death of Rabbi Shimon ben Yohai which occurred during the quarantine period on 18 Iyar (May 16, 1786). Third, his gravesite at nearby Meron, some thirty kilometres north of Tiberias. Fourth, Rabbi Shimon ben Yohai's position advocating sole focus on spiritual pursuits and total reliance on God for sustenance – a position that approximated the lifestyle of the eighteenth-century Hasidic community in the Holy Land.³⁰

The plethora of citations is apparent from the annotated text, presented below with suggested sources of each phrase for the first time.

Postscript: “In each and every generation”

Jews are no strangers to the notion of plagues. At the annual Passover celebration, the Ten Plagues that struck Biblical Egypt are recounted. At the mention of each plague, drops of wine are spilled from the glasses of those participating in the ritual. The custom prods participants to see the moment as a bittersweet memory: celebrating freedom and salvation from bondage, while sparing a thought for the adversary who has to suffer. The notion of a plague caused by an infectious disease, rather than a means to secure freedom, offers a different theological challenge. Notwithstanding any differences, traditionalists trace all such dangers to divine providence. Whether or not we see the hand of God, perhaps strength can be drawn from the fact that previous generations grappled with challenges that are similar to the challenges we have faced during the 2020 coronavirus pandemic. Our forebears survived to tell the tale, and they shared their experiences for posterity.

Acknowledgements

In light of my own family history, I am honoured to have an opportunity to share this chapter of Hasidic history in an Australian journal. My family are descended from Rabbi Yekutiel Zalman Yehuda Leib (1776-1852), who arrived in the Promised Land in 1788 and was an active member of the Hasidic community in Tiberias. R. Zalman Leib was the progenitor of the Barzel family – the surname being an acronym for *benei Rabbi Zalman Leib* (the children of Zalman Leib). My family lived in Tiberias until my grand-grandparents Chava (née Barzel) and Dov Shnider of Rosh Pina came to Australia. This article is dedicated to my parents Hersh and Hadassa Cooper – formerly of Melbourne, currently of Jerusalem – in honour of their seventieth birthdays. My thanks to Itai Cooper for his diligent assistance in preparing the annotated Hebrew text.

Notes

¹ I have used the place names in common use. Nowadays Viciebsk, Kolyshki, and Polack are in Belarus.

² Regarding this historical episode see Heilman 1902, ch. 6-7; Yaari 1960, 136-41; Barnai 1980; Rafael 1972-1981, 2:249-63; Alfassi 1986, 149-50; Levin 1988, ch. 1-3; Etkes 2011, 122-42.

³ Treaty of Küçük Kaynarca, Article VIII. For an English translation of the Treaty see “Treaties (political and territorial) between Russia and Turkey. 1774-1849,” *Parliamentary Papers*, 1854, vol. 72, pp. 39-47; reproduced in Hurewitz 1956, 54-61. Regarding the war, see Davies 2016.

⁴ For the various motivations, see Barnai 1980, 27-29; Haran 1995; Assaf 1996; Haran 1997; Assaf 1997; Altshuler 2002; Altshuler 2006; Etkes 2013. For general overviews of the approach of Hasidism towards the Land of Israel, see Werfel 1940; Alfassi 1986, 7-16.

⁵ Regarding these tensions see Barnai 1980, 69-78, 83-87; Haran 1996, 78-80 and note 11; Shor 2020.

⁶ Estimates for the year 1800 place the Jewish population of Palestine at 6,700 people (with 21,800 Christians and 246,300 Muslims); see Bachi 1977, 5, 367.

⁷ See, for example, Philbrick 2006.

⁸ Until the mid-nineteenth century, there was no civilian Turkish postal system. Postal services were limited and would not have sufficed to deliver a letter from Tiberias in the Ottoman Empire to Lyubavichi in the Russian Empire. For that reason, Nahum Karlinsky suggested that any mention of a postal network by the eighteenth century Hasidic community in Palestine – including in the letter presented below – is an anachronism and must be a later interpolation (Karlinsky 1998, 183 note 9). The term “post” is mentioned in the heading of the letter and a further three times in the body of letter. Following Karlinsky this would suggest

serious corruption of the text. It seems more likely that if Menahem Mendel was not referring to a postal system, then he was using the word “post” to describe the courier. Menahem Mendel may have been familiar with the Russian postal system set up in the early eighteenth century. Regarding early post in the Ottoman Empire, see Armstrong 1913); Passer 1938, 1-3; Byers 1987; Aron 1988); Alexander 2003, 480-500.

⁹ The friction in Safed was a spill-over from the conflict with the *mitnaggedim* in eastern Europe; a topic beyond the present scope.

¹⁰ A later Hasidic tradition remembers Menahem Mendel saying that if he would live in Pekiin for a year then he would bring the Messiah. Alas, forces of evil drove him out. See Rosensweig 2006, 262.

¹¹ Barnai 1980, 126-32. Regarding this letter, see Karlinsky 1998, 93-94.

¹² Ayalon 2015, 68-69. There is a precedent in rabbinic literature that is often cited: “[If] a plague is in the city - gather your feet [inside]”; see *Babylonian Talmud*, Bava Kama 60b and parallels. This aphorism, however, does not refer to quarantine conditions. For later quarantine practices in the region, see for example Vandervelde 1991.

¹³ Regarding this courtyard, see Shor 1986-87; Shor 2015-16. The original building was destroyed in the Galilee earthquake of 1837 (also known as the Safed earthquake). It was subsequently rebuilt at the instigation of Rabbi Aharon Perlow (the second) of Karlin (1802-1872). The site continues to serve as a Hasidic synagogue to this day.

¹⁴ In addition to the letter reproduced below from June 1786, see Barnai 1980, 152-53, 162-69.

¹⁵ The phrase “companions who hearken for his voice” is taken from Song of Songs 8:13. In a letter written soon after the plague, Menahem Mendel used the same expression to describe those who had gathered in his courtyard; see Barnai 1980, 152.

¹⁶ That same year and in the same printing house, Yisrael Yoffe published a collection of Menahem Mendel’s teachings entitled *Peri ha-’aretz*. This work also contained selections of Menahem Mendel’s correspondence, but the letter under discussion here was not included. See Karlinsky 1998, 48-72.

¹⁷ For other examples of this tension from the Hasidic community during cholera pandemics that struck Russia, see Cooper 2020b, 51; Cooper 2020c, 43.

¹⁸ See, for example, Cooper 2014.

¹⁹ On fleeing from plagues in earlier Jewish sources, see Chechik 2020; Morsel-Eisenberg 2020; Chechik and Morsel-Eisenberg 2020.

²⁰ See the reference to the match in a 1778 letter reproduced in Kahana 1897, 49b; Barnai 1980, 67-68. Señora Yokheved’s name is mentioned in a 1790 letter, see *Peri Ha-’artez* 2011, 3:517; Avisar 1973, 269, 303; Wilensky 1988, 160-61;

Surasky 2000, 2:102-3. For a snapshot of Yokheved's religious life see the tale discussed in Cooper 2021.

²¹ The effects of the 1785-7 plague on Acre are documented in French sources. For a summary and references, see Philipp 2001, 194.

²² It is not clear why Menahem Mendel singled out people who were on the road to Aleppo. For plague-induced financial hardships of the Aleppo Jewish community, see the responsa of Rabbi Ezra Efrayim Laniado (d. 1805): The communal coffers had dried up, donors had been tapped, and loans from non-Jews had been drawn. The Aleppo chief rabbi was asked whether it was permitted to collect money under false pretenses as a means of encouraging people to donate. In another case, a self-quarantined father did not want to allow a *mohel* to enter in order to circumcise his newborn son. Laniado was called upon to coerce the father to fulfil his ritual duty. Laniado rejected the petition and justified the father's concern. See Laniado 1984, 57-58, 83. Regarding Laniado, see Laniado 2009, 169-170; Harel 1997, 186, 306, 405; Sutton 2005, 253; Vanunu 2006, 168, 328-331.

²³ Cf. Surasky 2000, 2:105n6 who offers a different identification for the recipient of the letter.

²⁴ Kahana 1897, 58a-b. Regarding the date of the letter, see Barnai 1980, 149; Karlinsky 1998, 186. Regarding the reliability of the surviving copies of these letters, see Haran 1990; Haran 1991; Mondshine 1992a; Mondshine 1992b; Haran 1992; Karlinsky 1998.

²⁵ Then and nowadays Wisznice, Nowy Sącz, and Sieniawa.

²⁶ The best presentation of Kahana and his collection is Karlinsky 1998, 77-107. In addition to the sources cited by Karlinsky, see Kahana 1973, 128; Wunder 1978-2005, 3:325-26; Vekshtein 2005; Mei-'aseifat ha-moreshet 2015. Wunder gave 1924 as the year of his death and Vekshtein gave 1925, but the tombstone in Safed gives 1921. For a 1907 letter penned by Kahana, see Kahana 1907, 7.

²⁷ Likkutei Amarim 1911, 19b-20b. The Lemberg text includes a postscript penned by Menahem Mendel that is missing from Kahana's version (reproduced in the footnotes to the text below). The Lemberg edition is based on a manuscript purchased by Rabbi Zvi Hirsh Spira of Munkács (1850-1913), that was later part of the Buxbaum collection. The manuscript is known as Buxbaum-Munkatch or Buxbaum MS 9, and a microfilm copy is held in the Institute of Microfilmed Hebrew Manuscripts, National Library of Israel, F46195. The typed table of contents denotes that the letter is included in manuscript. Alas, the specific pages with the letter are missing from the microfilm. Attempts to locate the Buxbaum manuscript have been – thus far – unsuccessful.

²⁸ Barnai 1980, 149-51; Surasky 2000, 2:103-5; Peri Ha-'arteiz 2011, 2:95-97. For a brief consideration of this letter, see Cooper 2020a, 43.

²⁹ Dan and Tishby 1949-1995, 17:818. On the expansion of genres for the study of Hasidism, see Wodziński 2019. Unfortunately, this worthy volume did not include a chapter on Hasidic letters.

³⁰ For this position, see *Babylonian Talmud*, Berakhot 35b.

References

- Alexander, Z. 2003. "Forerunners to the Forerunners (A Pre-philatelic History of the Holy Land)." *Holy Land Postal History* 93-94 (Winter/Spring): 480-500.
- Alfassi, Itzhak. 1986. *Hassidism and the Return to Zion*. Tel Aviv: Maariv [Hebrew].
- Altshuler, Mor. 2002. *Ha-sod ha-meshihi shel ha-hasidut*. Haifa: Haifa University.
- Altshuler, Mor. 2006. *The Messianic Secret of Hasidism*. Leiden: Brill.
- Armstrong, D. B. 1913. *Stamps of the Levant Post Offices*. London: Bright Philatelic Library.
- Aron, Joseph. 1988. *Forerunners to the Forerunners: A Prephilatelic Postal History of the Holy Land*. Jerusalem: Society of the Postal History of Eretz Israel.
- Assaf, David. 1997. "Light in the Darkness." *Zion* 62: 283-88 [Hebrew]
- Assaf, David. 1996, "'The Rumor was Spread that the Messiah had Already Come': New Light on the Aliyah of Hasidim in the Year 1777." *Zion* 61: 319-46 [Hebrew].
- Avisar, Oded, ed. 1973. *Sefer Tverya*. Jerusalem: Keter.
- Ayalon, Yaron. 2015. *Natural Disasters in the Ottoman Empire: Plague, Famine, and Other Misfortunes*. New York: Cambridge University Press.
- Babylonian Talmud*.
- Bachi, Roberto. 1977. *The Population of Israel*. Jerusalem: CICRED Series.
- Barnai, Ya'acov. 1980. *Hasidic Letters from Eretz-Israel: From the Second Part of the Eighteenth Century and the First Part of the Nineteenth Century*. Jerusalem: Yad Izhak Ben Zvi Publications.
- Byers, Jerome L. 1987. "The Stampless Forerunners of the Holy Land, 1418-1876." *The Israel Philatelist* 38, no. 3-4 (April): 5111
- Chechik, Moshe David. 2020. "Ha-'issur o ha-hovah livro'ah min ha-'ir bi-sha'at ha-mageifah." *Hamaayan* 233: 22-34
- Chechik, Moshe Dovid and Tamara Morsel-Eisenberg. 2020. "Plague, Practice, and Prescriptive Text: Jewish Traditions on Fleeing Afflicted Cities in Early Modern Ashkenaz." *Journal of Law, Religion and State* 8: 1-27.
- Cooper, Levi. 2014. "'But I Will Tell of Their Deeds': Retelling a Hasidic Tale about the Power of Storytelling." *Journal of Jewish Thought and Philosophy* 22: 127-163.

- Cooper, Levi. 2020a "Hassidim and the 1786 plague in Tiberias." *The Jerusalem Post*, May 1, 2020.
- Cooper, Levi. 2020b. "Fasting during cholera." *The Jerusalem Post*, July 10, 2020.
- Cooper, Levi. 2020c. "Beware of dairy." *The Jerusalem Post*, July 24, 2020.
- Cooper, Levi. 2021. "The Formation of Hasidic Custom: Law, Mysticism, and the History of Hasidism." *Diné Israel* 35, forthcoming [Hebrew].
- Dan, Joseph and Isaiah Tishby, 1949-1995. "Torat ha-hasidut ve-sifruta." In *Encyclopaedia Hebraica*, edited by Joseph Klausner, et al, 17:770-822. Jerusalem: Encyclopaedia Publishing Company [Hebrew].
- Davies, Brian L. 2016. *The Russo-Turkish War, 1768-1774: Catherine II and the Ottoman Empire*. London: Bloomsbury.
- Etkes, Immanuel. 2011. *Ba'al ha-tanya*. Jerusalem: Shazar.
- Etkes, Immanuel. 2013. "On the Motivation for Hasidic Immigration (Aliyah) to the Land of Israel." *Jewish History* 27: 337-51.
- Haran, Raya. 1990. "The Authenticity of Letters Written by Hasidim in Eretz Israel." *Cathedra* 55: 22-58 [Hebrew].
- Haran, Raya. 1991. "On the Copying and Transmission of Hasidic Letters." *Zion* 56: 299-320 [Hebrew].
- Haran, Raya. 1992. "A Rejoinder to Criticism." *Cathedra* 64: 98-102 [Hebrew].
- Haran, Raya. 1995. "What Motivated Hassidic Jews to Emigrate to Eretz Israel in the Late Eighteenth Century?" *Cathedra* 76: 77-95 [Hebrew].
- Haran, Raya. 1997. "New Light?" *Zion* 62: 279-82 [Hebrew].
- Harel, Yaron. 1997. *The Books of Aleppo: The Rabbinic Literature of the Scholars of Aleppo*. Jerusalem: Ben-Zvi Institute [Hebrew].
- Heilman, Hayim Meir. 1902. *Beit rabbi*. Berdyczów: Sheftl.
- Hurewitz, J. C. 1956. *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record, 1535-1914*. Princeton: D. Van Nostrand.
- Kahana, Barukh David. 1897. *Hibat ha-'aretz*. Jerusalem: Y.N. Lowy
- Kahana, Barukh David. 1907. "Mikhtav la-ma'arekhet." *Machsike Hadas*, June 31, 1907.
- Kahana, Yehezkel Shraga. 1973. *Mishna yeshara*. Jerusalem: Hamaarav.
- Karlinsky, Nahum. 1998. *Counter History – The Hasidic Epistles from Eretz-Israel: Text and Context*. Jerusalem: Yad Itzhak Ben-Zvi [Hebrew].
- Laniado, David Zion. 2009. *Li-kedoshim asher ba-'aretz*. 3rd ed. Jerusalem: E. Laniado.
- Laniado, Ezra Efrayim. 1984. *Degel mahaneh efrayim*. Jerusalem: Haktav Institute.
- Levin, Sholom Dovber. 1988. *Toldot habad be-'eretz ha-kodesh*. Brooklyn: Kehot.

- Likkutei Amarim. 1911. *Likkutei Amarim*. Lemberg: St. Kübler.
- Mei-'aseifat ha-moreshet. 2015. "Ha-'admor mi-Newark Rabbi Hayim Hakohen zt"l," *Mei-'aseifat ha-moreshet* 7 (2015): 1-4
- Mondshine, Yehoshua. 1992a. "The Authenticity of Hasidic Letters." *Cathedra* 63: 65-97 [Hebrew].
- Mondshine, Yehoshua. 1992b. "The Authenticity of Hasidic Letters (Part Two)." *Cathedra* 64: 79-97 [Hebrew].
- Morsel-Eisenberg, Tamara. 2020. "Is It Permitted to Flee the City?" *Tablet Magazine*, April 20, 2020, <https://www.tabletmag.com/sections/history/articles/coronavirus-16th-century-rabbis>.
- Passer, Adolf. 1938. *The Stamps of Turkey*. London: The Royal Philatelic Society
- Peri Ha-'artez. 2011. *Peri Ha-'artez*. Jerusalem: Machon Peri Ha-'aretz.
- Philbrick, Nathaniel. 2006. *Mayflower: Voyage, Community, War*. New York: Penguin Books.
- Philipp, Thomas. 2011. *Acre: The Rise and Fall of a Palestinian City, 1730-1831*. New York: Columbia University Press.
- R. B[inyamin]. 1927. "'Aliyat ha-hasidim." *Haaretz*, May 27, 1927.
- Rafael, Yitzhak. 1972-1981. "Reishit ha-'aliya ha-hasidit." In *Temirin: Texts and Studies in Kabbala and Hasidism*, edited by Israel Weinstock, 2:249-63. Jerusalem: Mossad Harav Kook
- Rosensweig, Yisrael Halevi. 2006. *Otzar yisra'el ha-shalem*. Jerusalem: M. Blum.
- Shivhei ha-besht. 1814. *Shivhei ha-besht*. Kopy: Yisrael Yoffe.
- Shor, Avraham Abish. 1986-87. "Le-toldot beit ha-knesset ha-'atik 'beit aharon' le-hasidei karlin be-'i[r] ha-k[odesh] Tverya." *Kovetz Beis Aron V'Yisroel* 9: 99-111.
- Shor, Avraham Abish. 2015-16. "'Olelot mi-firkei tulda ve-'iyun be-mishnat Karlin Stolin." *Kovetz Beis Aron V'Yisroel* 182: 186-91.
- Shor, Avraham Abish. 2020. "Parashat ha-'aniyim she-hitztarfu la-'aliyat ha-hasidim bi-shnat [5]537." *Hamaayan* 233: 95-103.
- Surasky, Aharon. 2000. *Yesud ha-ma'ala*. new ed. Benei Brak: Zivtanim.
- Sutton, David. 2005. *Aleppo: City of Scholars*. Brooklyn: Artsroll.
- Treaties (political and territorial) between Russia and Turkey, 1774-1849. *Parliamentary Papers* 1854, vol. 72, pp. 39-47.
- Treaty of Küçük Kaynarca.
- Vandervelde, V. Denis. 1991. "Quarantine in the Levant, 1866: Jaffa, Tiberias & Beyrouth." *Holy Land Postal History* 48 (Autumn): 354-58
- Vanunu, Shimon. 2006. *Entziklopediya arzei ha-levanon*. Jerusalem: Yefei Nof.
- Vekshtein, Naftali Aron. 2005. *Ha-kohen ha-gadol mei-'ehav*. Ashdod: n.p.

- Werfel, Yitzhak. 1940. *Ha-hasidut ve-'eretz yisra'el*. Jerusalem: n.p.
- Wilensky, Mordecai. 1988. *The Hasidic Community in Tiberias*. Jerusalem: Bialik Institute [Hebrew].
- Wodziński, Marcin, ed. 2019. *Studying Hasidism: Sources, Methods, Perspectives*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Wunder, Meir. 1978-2005. *Me'orei Galitzya*. Jerusalem: Ha-makhon le-hantzahat yahadut Galitzya.
- Yaari, Avraham. 1960. “Aliyat ha-hasidim ha-hamonit le-'E[retz] Y[isra'el].” *Mahanayim* 46: 136-41.

אגה"ק¹ הנשלח על הפאסט² סיון תקמ"ק³

הנה שמחה וגיל ברעדה⁴ תבואנה לקול צללו שפתינו⁵. כי נרננה ונודה לה⁶ כי אנף בנו וכי ישוב אפו ינחמינו⁷. ותהלות ה' לבשר⁸ בהודות והלל⁹ בקול גדול¹⁰ להריע מיד ה' אשר הוה¹¹ והחל הנגף¹² פה עיה"ק¹³. אם אמנם¹⁴ לא נמשך הזמן כי מעט ורעים היו¹⁵ בערך שבועות שבעה¹⁶ מימי הפורים עד כמה ימים בחודש אייר יקד כיקוד אש¹⁷. ועצת ה' הוא תקום¹⁸ אותנו בעיר בתווח¹⁹ שלא לנוס אל אחת הערים²⁰ כי אנא מפניו נברח²¹ כ"א²² חבי עד רגע עד יעבור זעם²³. סגרנו עצמינו בחצר החדשה²⁴ אשר לי. יותר מערך מנין כדי להתפלל בציבור. תמיד תהלתו בפינו²⁵ אקצירי

¹ = אגרת הקודש.

² = דואר.

³ 28 במאי – 26 ביוני 1786.

⁴ תהילים ב, יא: עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה.

⁵ חבקוק ג, טז: שמעתי נמרגז בטני לקול צללו שפתי יבוא רקב בעצמי ותחסי ארצו אשר אנוס ליום צרה לעלות לעם יגודנו.

⁶ תהילים צה, א: לכו נרננה לה' נריעה לצור ישענו.

⁷ ישעיהו יב, א: ואמרתי ביום ההוא אודף ה' כי אנפתי בי ישוב אפך ותנחמיני.

⁸ ישעיהו ס, ו: שפעת גמלים תכסוף בכרי מדן ועיפה כלם מושב יבאו וקב וילבנה ישאו ותהלת ה' יבשרו.

⁹ דברי הימים א' כה, ג: לידותונ בני ידותונ גדלנה וצרי וישעיהו חשבנה ומתנהו ששה על ידי אביהם ידותונ בפנור הנבא על הדות והלל לה'.

¹⁰ משלי כז, יד: מברך רעהו בקול גדול בפקר השכים קללה תחשב לו.

¹¹ שמות ט, ג: הנה יד ה' הויה במקנה אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בפקר ובצאן דבר פכד מאד.

¹² במדבר יז, יא-יב: ויאמר משה אל אהרן קח את המחמה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף. וישח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם וימת את הקטרת ויכפר על העם.

¹³ = עיר הקודש.

¹⁴ איוב יט, ה: אם אנפתי עלי תגדילי ותוכיחי עלי חרפתי.

¹⁵ בראשית מז, ט: ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני סיני ולא השיגו את ימי שני סיני אבתי בימי מגוריהם.

¹⁶ דברים טז, ט: שבעה שבעת תספר לך מהחל חרמך בקמה תחל לספר שבעה שבעות.

¹⁷ ישעיהו י, טז: לכן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון ומחת פכדו יקד יקד פיקוד אש.

¹⁸ משלי יט, כא: רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום.

¹⁹ במדבר לה, ה: ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נגב אלפים באמה ואת פאת זמ אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך זה יהיה להם מגרשי הערים.

²⁰ דברים יט, ה: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכתר העץ ונשל הבדול מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי. שם, פסוק יא: וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת ונס אל אחת הערים האלה.

²¹ תהילים קלט, ז: אנה אלף מרוחק ואנה מפניך אברח.

²² = כי אם.

²³ ישעיהו כז, כ: לך עמי בא בתעריד וסגר דלתך [קרי: דלתך] בעד חבי כמעט רגע עד יעבור [קרי: יעבר] זעם. ראו עוד בבלי, בבא קמא ס ע"ב: תנו רבנן דבר בעיר כנס רגליך.

²⁴ דברי הימים ב' כ, ה: ויעמד יהושפט בקהל יהודה וירושלם בבית יהנה לפני הקצר החדשה.

²⁵ תהילים לד, ב: אברכה את ה' כל עת תמיד תהלתו בפי.

ומריעי²⁶ כדרכינו מעולם²⁷ ומצלינן בחיי דבית ישראל²⁸. וכל אשר ממנו ראו וכן עשו²⁹ להסתיר מפני חרון אף ה'³⁰ בחצרותיהם ובטירותם³¹ ועל הרוב עלתה בידם³². ואשר נסו והמליטו³³ בעו"ה³⁴ רדפה אחריהם והשיגם³⁵ המכה המתהלכת³⁶ הוא היתה בעם³⁷ כמאכולת אש³⁸. נפשות רבות חסרונן³⁹ בימים אחדים⁴⁰ אלו מן האשכנזים והספרדים. והנה מגודל נסי נסים⁴¹ ופלאי פלאות⁴² ה' מסיבות הסיבות⁴³ אשר הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו⁴⁴ להספיק כל צרכינו⁴⁵ בתוך ההסגר ולהלוות מעות רב מאוד כפי ההצטרפות לחיים ולמיתם⁴⁶ וקצירי ומריעי⁴⁷ אשר היו הרבה מאוד

²⁶ בבלי, ראש השנה טז ע"א: א"ר [=אמר רב] יוסף כמאן מצלינן האידנא **אקצירי ואמריעי**. רש"י – [...] קצירי חולים, מריעי ת"ח [=תלמידי חכמים] שהן תשושי כח.
²⁷ תהלים קלט, כד: וראה אם דרך עזב בי ונחני **בדרך עולם**.
²⁸ קדיש: בסיכון וביומיון **ובחיי דכל בית ישראל**.
²⁹ שפטים ז, יז: ויאמר אליהם **ממני תראו וכן תעשו** והנה אנכי בא בקצה המחנה והנה כאשר אעשה בן מעשון.
³⁰ ירמיהו כה, לז: ונדמו נאות השלום **מפני חרון אף ה'**.
³¹ בראשית כה, טז: אלה הם בני **ישמעאל ואלה שמותם במצריהם ובטירתם** שנים עשר נשים לאמתם.
³² בבלי, ברכות לה ע"ב: אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל **ועלתה בידו**, כר' שמעון בן יוחי ולא עלתה בידו.
³³ במדבר טז, לד: וכל **ישראל אשר** סביבתיהם **נסו** לקלם פי אפרו פן תבלענו הארץ. ירמיהו מו, ו: אל **ננוס** הקל ואל **ימלט** הגבור צפונה על יד נהר פרת כשלו ונפלו.
³⁴ =בעוונותינו הרבים.
³⁵ שמות יז, ט: ויך **דפו מצרים אתריהם ונשיגו אותם** חנים על הים כל סוס רכב פרעה ופךשיו וחיילו על פי החירות לפני בעל צפן. בראשית מד, ד: הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו **קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אליהם למה שלמתם רעה תחת טובה**.
³⁶ משנה, תענית, פרק ג, משנה ה: על אלו מתריעין בכל מקום – על השידפון ועל הירקון, על הארבה, ועל החסיל, ועל חיה רעה ועל החרב, מתריעין עליה, מפני שהיא **מכה מהלכת**.
מצודת דוד, ישעיהו כה, יח ד"ה שוט שוטף וגו': כלפי שאמרו שוט וגו' לא יבואנו אמר כאשר יעבור **המכה המתהלכת** תהיו לו למרמס כי עליכם יבוא וירמוס אתכם.
³⁷ שמואל א' ד, יז: וינען המבשר ויאמר נס **ישראל לפני** פלשתים וגם מגפה גדולה **היתה בעם** וגם שני בנים מתו חפני ופינקס נארום האלהים נלקחה.
³⁸ ישעיהו ט, יח: בעברת ה' **צבאות נעתם ארץ ויהי העם כמאכלת אש** אל אחיו לא יחמלו.
³⁹ ברכת בורא נפשות: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא **נפשות רבות וחסרונן** על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי, ברוך חי העולמים.
⁴⁰ בראשית כט, כ: ויעבד יעקב **בחדל שבע שנים** ויהיו בעיניו **ימים אחדים** באהבתו אתה. בראשית כז, מד: וישבת עמו **ימים אחדים** עד אשר תשוב חמת אחיד. דניאל יא, כ: ועמד על פנו מעביר נוגש דרך **מלכות ובנימים אחדים** ישר ואל באפים ולא במלקמה.
⁴¹ בבלי, ברכות נז ע"א: הוראה הונא בחלום – נס נעשה לו, חנינא חנניא יוחנן – **נסי נסים** נעשו לו.
⁴² בבלי, ברכות נו ע"ב: הוראה פינחס בחלום – פלא נעשה לו, הוראה פיל בחלום – פלאות נעשו לו, פילים – **פלאי פלאות** נעשו לו.
⁴³ של"ה, פרשת יתרו, תורה אור, אות יז: והוא **סיבות כל הסיבות** ועילות כל העילות.
⁴⁴ שמות ב, יט: ותאמרן איש מצרי **הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו** וישק את הצאן. דוק: יש לקראו הרעים.
⁴⁵ על פי הפיוט כמה מעלות טובות למקום עלינו, המכונה "דיינו": אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה ולא האכילנו את המן דינו.
⁴⁶ רות ב, כ: נתאמר נעמי לכלתה ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו את **הנשים** ונתאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא.
⁴⁷ לעיל הערה 26.

בבת אחת לא יוכל המכתב הלז לבאר אפס קצהו⁴⁸. כי באותו הפרק היה נגף בפקיעין הרה נס⁴⁹ להסגיר שמה במערה⁵⁰ ועלתה בידם⁵¹ בעזה"ש⁵². אמת נפשיהם הצילו מלבד הפסד בתייהם אשר היו לבז⁵³ על רוב הבתים אשר⁵⁴ נשארו בהעדר השמירה של הנעדרים או הנסים מבתייהם מפני אין יושב בהם⁵⁵. ולא נכרו בחוצות⁵⁶ כ"א⁵⁷ הרקים ופוחזים⁵⁸ וגוים להבדיל. כי ערום ראה ונסתר⁵⁹ אשר לזאת רבו עצמותינו לאלפים. אם אמנם⁶⁰ אספרה נא⁶¹ אחת הגדולים אשר עשה ה' וחסדיו להזכיר⁶³ מהשגת הלואות וספוקינו מצרכי הזמן קצרה היריעה מהכיל. איך מלאכתנו נעשית ע"י אחרים⁶⁴. אמנם בחדש אייר נשקט הרעה לגמרי. עודנה תכלינה עינינו⁶⁵ להסגיר עד אחר העצרת.

⁴⁸ במדבר כג, יג: ויאמר אליו בלק לך [קרי: לכה] נא אתי אל מקום אשר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם.

⁴⁹ בראשית יד, י: ועמק השדים בארת בארת חמר ונסו מלך סדם נעמרה ויפלו שמה והנשאים הרה נסו.

⁵⁰ רמז לרבי שמעון בן יוחי ובנו על פי בבלי, שבת לג ע"ב: אלו טשו במערתא. דוק: הם היו בהסגר לפני ואחרי ל"ג בעומר יומא דהילולא של רבי שמעון בן יוחי. ראו עוד בהערה העוקבת ובהערה 64.

⁵¹ בבלי, ברכות לה ע"ב: אמר אביי - הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידו, כר' שמעון בן יוחי ולא עלתה בידו. בעזה"ש = בעזרת ה'.

⁵² יחזקאל לו, ד: לכן הרי ישראל שמעו דבר ה' אלהים פה אמר ה' אלהים להרים ולגבעות ולגאיות ולתחבובות השומות ולערים הנעזבות אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים אשר מסביב.

⁵³ שמות יב, ז: יג: ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. [...] והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהפתי בארץ מצרים.

⁵⁴ ירמיהו מח, ט: תנו ציץ למזבח פי נצא תצא ועריה לשמה תהינה מאין יושב בהן.

⁵⁵ איכה ד, ח: חשף משחור תארים לא נכרו בחוצות צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ. = כי אם.

⁵⁶ שפטים ט, ד: ונתנו לו שבועים כסף מבית בעל ברית וישלך בהם אביתם ויפחזים ויכלו אחריו.

⁵⁷ משלי כב, ג: ערום ראה רעה ויסתר [קרי: ונסתר] ופתיים עברו ונענשו. ראו עוד זהר ח"א דף סט ע"א: רבי יוסי אמר - ערום ראה רעה ונסתר (ויסתר לא כתיב) אהדר על מה דאתמר בזמנא דמותא שריא בעלמא בר נש חכים יסתר ולא יקום לבר ולא יתחזי קמי מחבלא בגין דכיון דאתייהב ליה רשו יחבל כל אינון דישתכחון קמיה ויעברון קמיה באתגלייא וסופא דקרא ופתאים [לפנינו: ופתיים] עברו ונענשו עברין קמיה ואתחזיין קמיה ונענשו; ד"א [=דבר אחר] - עברו עברו פקודא (דא) (נ"א דמאריהון) ונענשו.

⁶⁰ לעיל הערה 14.

⁶¹ מלכים ב' ח, ד: והמלך מדבר אל גחזי נער איש האלהים לאמר ספרה נא לי את כל הגדלות אשר עשה אלישע.

⁶² שמות יד, לא: ונרא ישראל את ה' הגדלה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ונאמינו ביהנה ובמשה עבדו. דברים ד, לד: או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלקמה ובגיד חזקה ובכרוע נטויה ובמוצאים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך.

⁶³ ישעיהו סג, ז: תסדיר ה' אנכיר תהלת ה' פעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם ברחמי וברב חסדיו.

בראשית מ, יד: פי אם זכרתי אתה פאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד ורחמיני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה. תהלים כה, ז: חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך וזכר לי אתה למען טובך ה'.

⁶⁴ בבלי, ברכות לה ע"ב: ר"ש בן יוחי אומר [...] בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתו נעשית ע"י אחרים.

⁶⁵ איכה ד, יז: עודינה [קרי: עודינינו] תכלינה עינינו אל עונתנו הקל בצפתנו צפינו אל גוי לא יושע.

ועתה גם עתה⁶⁶ שהיינו יכולים לצאת ולבוא⁶⁷ בעיר נשמרים היינו כמו בהסגר מפני⁶⁸ סביבותינו הקרובים והרחוקים⁶⁹ מדמשק שהוא סמוך לעיר כאשר היינו סוגרים כל השנה דאשתקד מפני עכו וצפת⁷⁰ לזאת ההוצאה רבה. אבל אמרנו מה לנו לספר⁷¹ כעת יאמר להם עלינו הלא זה אוד מוצל מאש⁷² בין השריפה. כי אין הזמן גורם לבאר מפני נחיצת הפאסט. ועוד קצרה רוחינו⁷³ ותקצר נפשינו מלפרש הכל בפרטות באר היטב⁷⁴ כי ה' הטובה עלינו⁷⁵. ואי"ה⁷⁶ בהרחיב ה' לנו⁷⁷ בהרחב הזמן נרחיב הדיבור לכל צדיק וצדיק⁷⁸ גדולת ה' ונפלאותיו אשר עשה⁷⁹ עמנו אל⁸⁰ עליון⁸¹. עליו הושלכנו יחינו⁸² מדאבון נפשינו⁸³. וזה לנו האות אכול אכול השנה וכו'⁸⁴. שבעונותינו הרבים זרעו

⁶⁶ שמואל א' יב, טז: **גם עתה** התנצבו וראו את הדבר הגדול הזה אשר ה' עשה לעיניכם.

איוב טז, יט: **גם עתה** הנה בשמים עדי ושהדי במרומים.

מלכים א' יד, יד: והקים ה' לו מלך על ישראל אשר יכרית את בית נרבעם זה היום ומה **גם עתה**.

בראשית מד, י: ויאמר **גם עתה** כדבריקם בן הוא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואמם תהיו נקיים.

⁶⁷ דברים לא, ב: ויאמר אליהם בן מאה נעשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא נה' אומר אלי לא מעבר את הנדון הזה.

⁶⁸ יהושע ו, א: וירחי' סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא.

⁶⁹ דניאל ט, ז: לך ה' הצדקה ולנו פשט הפנים כיום הנה לאיש יהודה וליושבי ירושלים ולכל ישראל הקרובים

והרחוקים בכל הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו בך.

אסתר ט, כ: וכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אשפורוש

הקרובים והרחוקים.

ירמיהו כה, כו: ואת כל מלכי הצפון הקרובים והרחוקים איש אל אחיו ואת כל הממלכות הארץ אשר על פני האדמה

ומלך ששד ישתה אחריהם.

⁷⁰ = וצפת תיבנה ותיכונן.

⁷¹ תהילים נ, טז: ולךשע אומר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך.

⁷² זכריה ג, ב: ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך הבחר בירושלים הלוא זה אוד מצל מאש.

⁷³ שמות ו, ט: ונדבר משה בן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצת רוח ומעבדה קשה.

מיכה ב, ז: האמור בית יעקב הקצר רוח ה' אם אלה מעלליהם הלוא דברי יטיבו עם הישר הולך.

משלי יד, כט: ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אנל.

⁷⁴ דברים כז, ח: וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב.

⁷⁵ עזרא ח, יח: וביאו לנו כי אלהינו הטובה עלינו איש שכל מבני מחלי בן לוי בן ישראל ושרבנה ובניו ואחיו

שמנה עשר.

⁷⁶ = ואם ירצה ה'.

⁷⁷ בראשית כו, כב: ונעתק משם ונחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו

ופרינו בארץ.

⁷⁸ משנה, עוקצין, פרק ג, משנה יב: אמר רבי יהושע בן לוי - עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש

מאות ועשרה עולמות, שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרחיהם אמלא (משלי ח, כא).

⁷⁹ תהילים עח, ד: לא נכתד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות ה' נעזוזו ונפלאותיו אשר עשה.

⁸⁰ ישעיהו ח, י: עצו עצו ומה נספר דברי דבר ולא יקום כי עמנו אל.

⁸¹ בראשית יד, כ-כב: וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך וימנו לו מעשר מלך. [...] ויאמר אברהם אל מלך סדם

הרימתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים נאריך.

⁸² תהילים נה, כג: השלף על ה' יתקב והוא יכלכלך לא ימן לעולם מוט לצדיק.

⁸³ דברים כח, סה: ובגוים ההם לא מרגיע ולא יהיה מנוח לכה רגלך ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש.

⁸⁴ מלכים ב' יט, כט: וזה לך האות אכול אכול השנה ספים ובשנה השנית סחיש ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים

ואכלו פריהם.

ולא קצרו כלל⁸⁵. ומאן דיהיב חיי יהב מזוני⁸⁶. והיינו אך שמחים⁸⁷ וטובי לב⁸⁸ כי טוב ה' כי לעולם חסדו⁸⁹ וחסד ה' מעולם ועד עולם על יריאיו⁹⁰. והנה אמרתי עם הספר לרבות החתום למען דעת שלומם⁹¹ הטוב. אבל מפני נחיצת הפאסט רבים מבני עמינו⁹² לא באו עה"ח⁹³ אשר לא היו מן היודעין באותו פרק⁹⁴. ומה גם אחינו שבפקיעין ובצפת⁹⁵ ושבדרך ארם צובא⁹⁶. וזאת להודיע שכל החתומים פה שלמים הם אתנו⁹⁷ עם הנשים והטף אשר לא באו עה"ח⁹⁸ ובשורה מוצאת לפני קרוביהם נזכרים.

ה"ה א"ר מו"ה⁹⁹ גרונם הכהן¹⁰⁰ וביתו חיים¹⁰¹.

⁸⁵ תהילים קכו, ה: **הַיָּדָעִים** בְּדַמְעָה בְּרָנָה יִקְצְרוּ. דוק: הסגר היה בתקופת הקציר.

⁸⁶ על פי בבלי, תענית ח ע"ב: דכי יהיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב.

שו"ת אבני חפץ לר' אהרן לעווין מרישא, סימן כט: מאן דיהיב חיי יהיב מזוני, לא נמצא בשום מקום כן, ורק מאמר דומה לזה בסגנון מהופך נמצא, כי יהיב רחמנא שובע לחיי הוא דיהיב.

⁸⁷ דברים טז, טו: שְׂבַעַת יָמִים תִּחַג לַה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' כִּי יִבְרָכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל תְּבוּאָתְךָ וּבְכָל מַעֲשֶׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אֶדְ שָׂמֵחַ.

⁸⁸ מלכים א' ח, סו: בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שָׁלַח אֶת הָעָם וַיִּבְרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיִּלְכוּ לְאַהֲלֵיהֶם **שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב** עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ.

דברי הימים ב' ז, י: וּבַיּוֹם עָשׂוּרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי שָׁלַח אֶת הָעָם לְאַהֲלֵיהֶם **שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב** עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְדָוִד וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ.

אסתר ה, ט: וַיֵּצֵא הָמֶן בַּיּוֹם הַהוּא **שְׂמֵחַ וְטוֹב לֵב** וְכָרְאוֹת הָמֶן אֶת מָרְדֳּכָי בֶּשֶׁר הַמֶּלֶךְ וְלֹא קָם וְלֹא זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הָמֶן עַל מָרְדֳּכָי חֲמָה.

⁸⁹ תהילים קלו, א: הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ.

⁹⁰ תהילים קג, יז: וְחֲסִדּוֹ ה' מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יִרְאָיו וַצַּדִּיקֹתָיו לְבִנָּי בָּנִים.

⁹¹ אסתר ב, יא: וּבְכָל יוֹם נְיוֹם מָרְדֳּכָי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית הַנָּשִׁים לְדַעַת אֶת שְׁלוֹם אֲסֶתֶר וְמָה יַעֲשֶׂה בָּהּ.

⁹² אסתר ח, יז: וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל עִיר וָעִיר מִקּוֹם אֲשֶׁר דָּבַר הַמֶּלֶךְ וַתָּתֵן מַגִּיעַ שְׂמֵחָה וְשִׂשׁוֹן לַיהוּדִים מִשְׁתָּה יוֹם טוֹב וְרַבִּים מֵעַמִּי הָאֶרֶץ מְתִנְהָדִים כִּי נָפַל פֶּסַח הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם.

⁹³ =על החתום.

⁹⁴ בבלי, יומא פו ע"ב: מחוי רב יהודה - באותה אשה, **באותו פרק**, באותו מקום.

⁹⁵ =ובצפת תיכנה ותיכונן.

⁹⁶ =חלב Aleppo.

תהילים ס, ב: בְּהַצּוֹתוֹ אֶת אָרֶם נִהְרִים וְאֶת אָרֶם צוּבָה וַיִּשָּׁב יוֹאָב וַיִּפֹּךְ אֶת אֲדוֹם בְּגִיא מַלְחָה שְׁנַיִם עָשָׂר אֲלָף.

רמב"ם, משנה תורה, הלכות תרומות, פרק א, הלכה ג: הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען כגון ארם נהרים וארם צובה ואחלב וכיוצא בהן אף על פי שמלך ישראל הוא ועל פי בית דין הגדול הוא עושה אינו כא"י לכל דבר ולא כחוצה לארץ לכל דבר כגון בבל ומצרים אלא יצאו מכלל חוצה לארץ ולהיותן כא"י לא הגיעו. ומפני מה ירדו ממעלת

א"י? מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל א"י אלא נשאר בה משבעה עממים, ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה ואחר כך כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כא"י לכל דבר. והארצות שכבש דוד הן הנקראין סוריא.

⁹⁷ בראשית לד, כא: הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה **שְׁלָמִים הֵם אֶתְנִי** וַיִּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ וַיִּסְתָּרוּ אֹתָהּ וַהֲאֶרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת בְּנֵתָם נָחַח לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת בְּנֵתֵינוּ נָתַן לָהֶם.

⁹⁸ =על החתום.

⁹⁹ =הן המה אשת רבנו מורנו הרב.

¹⁰⁰ שמואל גרונם הכהן, שהה בחוץ לארץ בזמן המגפה; ראו אברהם יערי, שלוחי ארץ ישראל: תולדות השליחות מהארץ לגולה, ירושלים תשנ"ז, ח"ב, עמ' 615.

¹⁰¹ משלי כז, כז: וְיָדִי חֲלָב עֲזִים לְלַחֵמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתְךָ וְחַיִּים לְנַעֲרֹתֶיךָ.

א"ר¹⁰² פישל זאסלאוור¹⁰³ ונפשות ביתו¹⁰⁴ חיים.

א"ר¹⁰⁵ פישל מפודקאמין ונפשות ביתו חיים.

ר' מאיר בוכווער¹⁰⁶ עם נ"ב¹⁰⁷ חיים.

נכדי הרב החסיד הצדיק כקש"ת מו"ה¹⁰⁸ משולם זוסמן כולם חיים.

בן ובת של הרבני הישיש מו"ה שמשון מפארידאק חיים.

א"ר¹⁰⁹ אהרון הגדול¹¹⁰ חי¹¹¹.

גם ממדינת רייסין ר' שמעון פאליצקר עם נ"ב¹¹² חיים.

והנה ידידי נפשי מה מאוד חשקה נפשי¹¹³ לספר מציון שם ה' ותהלתו¹¹⁴ מארץ לכל האותות והמופתים¹¹⁵ נסי נסים אשר ה' בכל היד החזקה. וכל המאורע הגדול אשר¹¹⁶ עבר עלינו למען דעת צדקות ה'¹¹⁷ וישישו בשמחה¹¹⁸. אבל מפני נחיצות הפאסט לזאת אחת שאלתי אותה אבקש¹¹⁹ מידיד ה'¹²⁰ גזבר הנאמן אהו' מו"ה¹²¹ ישכר בער¹²² להעתיק המכתב ולשלוח לכל אוהבי הצדיקים¹²³.

¹⁰² = אשת רבנו.

¹⁰³ אפרים פישל מזסלב; ראו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 622.

¹⁰⁴ בראשית לו, ו: וַיִּקַּח עֶשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשֹׁת בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֶמְתּוֹ וְאֶת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּעֲקֹב אָחִיו.

¹⁰⁵ = אשר רבנו.

¹⁰⁶ מאיר ב"ר יעקב מביחאוויש; ראו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 621, 624–625.

¹⁰⁷ = נפשות ביתו.

¹⁰⁸ = כבוד קדושת שם תפארתו מורנו הרב.

¹⁰⁹ = אשר רבנו.

¹¹⁰ אהרן ב"ר יצחק, שהה בחוץ לארץ בזמן המגיפה; ראו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 614.

¹¹¹ = חיה.

¹¹² = נפשות ביתו.

¹¹³ תוספתא, יבמות (מהדורת ליברמן), פרק ח, הלכה ז: בן עזי נאה דורש ואין נאה מקיים, אמ' לו - מה אעשה **חשקה נפשי** בתורה יתקיים עולם באחרים.

¹¹⁴ תהילים קב, כב: **לְסֹפֶר בְּצִיּוֹן שֵׁם ה' וְתִהְיֶה בִירוּשָׁלַיִם.**

¹¹⁵ דברים לד, יא: **לְכָל הָאֱמוּנָה וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ וְלִכְלֹךְ עַבְדֶּיךָ וְלִכְלֹךְ אֶרֶץ.**

¹¹⁶ דברים לד, יב: **וְלִכְלֹךְ הַיָּד הַחֲזָקָה וְלִכְלֹךְ הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מִשֶּׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל.**

¹¹⁷ מיכה ו, ה: **עַמִּי זָכַר נָא מֶה יַעַץ בְּלֶקֶת מְלֶכֶה מוֹאָב וּמָה עָנָה אֹתוֹ בְּלָעָם בֶּן בְּעוֹר מִן הַשִּׁטִּים עַד הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת ה'.**

¹¹⁸ תהילים סח, ד: **וְצַדִּיקִים יִשְׁמְחוּ וְעֲלִצּוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וַיִּשְׂשֻׁוּ בְּשִׂמְחָה.**

¹¹⁹ תהילים כז, ד: **אֶחָת שְׂאֵלְתִי מֵאֵת ה' אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שְׁבִתִּי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיֵּי לַחַזוֹת בְּנֶעֱמָה ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכָלוֹ.**

¹²⁰ דברים לג, יב: **לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד ה' יִשְׁפֹּן לְבִטָּח עָלָיו חֲפָץ עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתִיפָיו שָׁכֵן.**

¹²¹ = אהובנו מורנו הרב.

¹²² ישכר בער מליובאוויטש, גבאי ארץ ישראל. אהרן סורסקי זיהה אחרת: "הכוונה לרבי ישכר בער מזסלב ז"ל גבאי הכולל בוואהלין (יסוד המעלה, בני ברק תש"ס, חלק ב, עמ' קה, הערה 6).

¹²³ תהילים קמו, ח: ה' פָּקֵם עֲנָרִים ה' זָקָף כְּפוּפִים ה' אֶהָב צַדִּיקִים.

ובפרט של נכדי עש"ט¹²⁴ אשר נפשי קשורה בנפשם¹²⁵ ושישיו בשמחה¹²⁶ אתנו משוש נשוח ה' ותגל נפשינו באלקים¹²⁷ חסד אל כל היום¹²⁸ לא תקום פעמיים צרה¹²⁹. מן המיצר קראנו יה ועננו במרחב¹³⁰ שבטו ומשענתו המה ינחמינו¹³¹. ובצופיותנו צפינו לישועה¹³² ישועת ה' אשר עין בעין נראה בשוב ה'¹³³ את שיבת ציון¹³⁴ ותגלנה בנות יהודה למען משפטי ה'¹³⁵ כמות עיניתנו¹³⁶ כן ישמחינו. שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב¹³⁷ חזקו ואמצו לבבכם כל המיחלים לה'¹³⁸ שלום.

השפל באמת מנחם מענדיל בהר"מ זלה"ה¹³⁹

ונאם אברהם בא"א מו"ה אלכסנדר כ"ץ זלה"ה¹⁴⁰

ונאם אליעזר זוסמאן במו"ה יצחק זלה"ה סו"ד¹⁴¹

ונאם צבי הירש במו"ה אברהם סג"ל מהארק¹⁴²

ונאם משה בהרב ר' מ"מ¹⁴³

ואם דוב בער במה"ו עזריאל חה"ר¹⁴⁴

¹²⁴ צ"ל: בעש"ט.

¹²⁵ בראשית מד, ל: ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו.

¹²⁶ תהלים סח, ד: וצדיקים ישמחו ועלצו לפני אלהים וישישו בשמחה.

¹²⁷ ישעיהו סא, י: שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי פי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן וכהן פאר נכלה תצדה כליה.

¹²⁸ תהלים נב, ג: מה תתהלל בך בך הנהגור חסד אל כל היום.

¹²⁹ נחום א, ט: מה תשובון אל ה' כלה הוא עשה לא תקום פעמים צרה.

¹³⁰ תהלים קיח, ה: מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה.

¹³¹ תהלים כג, ד: גם כי אלה בגיא צלמנת לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמי.

¹³² בבלי, שבת לא ע"א: אמר רבא - בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, עסקת בפני"ר [=בפריה ורביה], צפית לישועה, פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר, ואפ"ה [=ואפילו הכי] אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא.

¹³³ ישעיהו נב, ח: קול צפוף נשאו קול נהדו ורננו כי עין בעין נראו בשוב ה' ציון.

¹³⁴ תהלים קכו, א: שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון ה'ינו כחלמים.

¹³⁵ תהלים צז, ח: שמעה נתשמח ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפטך ה'.

¹³⁶ תהלים צ, טו: שמחנו פימות עניתנו שנות ראינו רעה.

¹³⁷ תהלים לב, יא: שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב.

¹³⁸ תהלים לא, כה: חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה'.

¹³⁹ בהר"מ זלה"ה = בן הרב משה זכרוננו לחיי העולם הבא. ר' מנחם מענדל מויטבסק, 1788–1730.

¹⁴⁰ בא"א מו"ה = בן אדוני אבי מורנו הרב. כ"ץ = כהן צדק, דהיינו כהן. זלה"ה = זכרוננו לחיי העולם הבא. ר' אברהם מקאליסק, 1810–1741.

¹⁴¹ סו"ד = ספרא ודיינא; במהדורת לעמבערג: ספריא. ראו יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמ' 612–613.

¹⁴² במו"ה = בן מורנו הרב. סג"ל = סגן לכהונה, דהיינו לוי. הארק = Horki היום בבלרוס, 125 ק"מ דרומית לויטבסק.

¹⁴³ מ"מ = מנחם מענדל. בנו של ר' מנחם מענדל מויטבסק, נישא לסניורו יוכבד בת שרה רבקה לאה, ונפטר 1799.

¹⁴⁴ חה"ר = חתן הרב.

ונאם יואל במה"ו משה ז"ל
ונאם שלמה זלמן במה"ו צבי הירש הכהן
ונאם יחיאל מיכל במה"ו אברהם ז"ל
ונאם שלמה בהרב נתן נטע זצ"ל
ונאם ישכר בער במהו' אלי' ז"ל
ונאם נפתלי צבי במהו' אליעזר מוויטעפסק
ונאם אהרן הקטן מסמילא אשר כעת עומד ומשמש את אדמו"ר.¹⁴⁵

¹⁴⁵ אדמו"ר = אדוננו מורנו ורבינו [=ר' מנחם מענדל מויטבסק]. סמילא = Smila היום באוקראינה, 750 ק"מ דרומית לויטבסק.

תוספת במהדורת לעמבערג תרע"א: "אלו האנשים אשר נקבו בשמותם בחתימת יד עצמם כאן נמצאו וכאן היו באותו פרק, והשאר לא באו על החתום, מלבד אחינו שבפקיעין ובצפת ת"ו בב"א, או בדרך רחוקה דרך ארם צובה, שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ד' אלקים חיים. דברי רחומם מנחם מענדיל הנ"ל."